

TÜRK SOSYOLOJİK DÜŞÜN GELENEĞİNDE TARİHSELÇİLİĞİN GEREKLİLİĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Opinions on the Necessity of Historicalism in Turkish Sociology Tradition of Thought

Hüseyin TAŞLI

Dr., Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
PhD. / Sociology / Malatya Governorship Social Assistance and Solidarity Foundation
huseyintasli18@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5774-9205>

Makale bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 02 Kasım / 02 November

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Kasım / 13 November

Yayın Tarihi / Date Published: 01 Aralık / 01 December

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14253456>

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Taşlı, H. (2024). Türk Sosyolojik Düşün
Geleneğinde Tarihselçiliğin Gerekliliğine İlişkin Görüşler. *IJESOS International Journal Of
Educational and Social Sciences* 3(2), 158-168

İntihal: Bu makale turnitin.com yazılımınca yazar tarafından taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with turnitin.com by writer. No plagiarism
detected.

İletişim:

e-posta: editor@ijesos.com

Web: www.ijesos.com

Öz:

Sosyal olaylar, tekrarlanamadıkları için doğa olaylarından farklılaşmışlardır. Bu yüzden toplumlardaki yapısal sorunlar, bazı unsurlar göz önünde bulundurularak incelenmişlerdir. Dolayısıyla yapısal sorunları incelemenin metotları da farklılık göstermiştir. Sosyolojik düşün geleneğinde yapı konusu üzerinde en fazla durulan kavramlardan biridir. Spencer, Durkheim ve yapısalci teorinin temsilcileri, insan eylemlerinin gerçekleştiği alan, mekân ve yapının insan eylemleri karşısında önceliğini ve insan eylemlerini anlamının temel şartının yapı analizi olduğunu düşünmüşlerdir. Bu noktada yapısöküm veya yapıbozum ile bir bütünün nasıl yapılandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Türk sosyolojisinde toplumsal yapı analizlerinde çoğunlukla yapısal fonksiyonalist ve diyalektik materyalist modeller kullanılmıştır. Bu çalışmalar toplumsal yapı incelemelerinde tarihi göz ardı ettikleri için eleştirilmişlerdir. Bu analizlerin sosyal çalışmaları tasvirciliğe indirgediği düşünülmüştür. Çalışmada, sosyal yapı ve yapısalci teori açıklandıktan sonra Türk sosyolojisindeki yapısal analizlerde tarihselci metodun neden gerekli olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışma, literatür taramasına dayalı nitel bir araştırmadır. Bu makaleyle, sosyal yapı sorunlarının nasıl incelenmesi gerektiğini yönelik bir araştırma yapılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Yapı, Yapısalcılık, Tarihsel Yaklaşım.

Abstract:

Social phenomena differ from natural phenomena in that they cannot be repeated. Therefore, structural problems in societies have been examined by considering some factors. Therefore, the methods of examining structural problems have also differed. In sociology, structure is one of the most emphasized concepts. Spencer, Durkheim and the representatives of structuralist theory considered that the priority of the space, space and structure in which human actions take place over human actions and the basic condition for understanding human actions is structure analysis. At this point, it has been tried to understand how a whole is structured by deconstruction or deconstruction. In Turkish sociology, structural functionalist and dialectical materialist methods was used in the analysis of social structure. These studies has been criticized in analyses of social structure ignore history. These analyses were thought to reduce social studies to descriptivism. In this study, after explaining the structure, social structure and structuralist theory, it was tried to explain why the historicist method is necessary in structural analysis in Turkish sociology. In this respect, the study is a qualitative research based on literature review. With this article, it is aimed to conduct a research on how social structure problems should be examined.

Key Words: Social Structure, Structuralism, Historical Approach.

Giriş

Türk toplumunun yapısal sorunlarının nasıl incelenmesi gerektiğine ilişkin tartışmalar uzun süre devam etmiştir. Birinci, ikinci kuşak ve sonraki Türk sosyologları toplumsal yapı analizlerini Batılı metotlar çerçevesinde açıklama yoluna gitmişlerdir. Milliyetçi, muhafazakâr, Batıcı hangi kimliğe sahip olursa olsun bu sosyologlar Batılı bir akımın temsilciliğini yapmışlar ve Türk toplumunu Batılı formlar üzerinden tanımlamışlardır. Yapısal fonksiyonel yaklaşımı kullanan sosyologlar, diyalektik materyalist yaklaşımı kullanan sosyal bilimcileri eleştirmiştir. Batı'daki tartışmalar benzer şekilde Batılı yaklaşımların Türk sosyolojisindeki temsilcileri arasında da bu tartışmalar süre gelmiştir.

Toplumsal yapı analizlerinde sosyologlarımız tarafından Batılı yaklaşımların kullanılması normal bir durumdur. Çünkü, mevcut bilim, Batı menşelidir ve bu bilim, Batı'daki toplumsal kaosu düzen lehine değiştirmek için ortaya çıkmıştır. Türk sosyologları da bu bilimle Osmanlı Devleti'ndeki yıkılışı engellemeye çalışmışlardır. Bu noktadaki temel yanılısma, Batılı kalıpların günahıyla sevabıyla alınması, kullanılması veya Türk toplum yapısına uyumunun test edilmemesidir. Örneğin, yapısalcılık ya da yapısal fonksiyonalizm köklü bir tarihi olmayan Amerikan toplum yapısını gayet iyi açıklamıştır. Benzer şekilde diyalektik materyalizm, feodalite, sanayileşme aşamalarından geçmiş modern Batı toplumlarını iyi analiz etmiştir. Bu yaklaşımların, kavramlarının, kalıplarının, yöntemlerinin benzer toplumsal değişimler geçirmemiş, bazı sosyologlar tarafından Doğulu şeklinde nitelenen Türk toplumunu açıklamada yetersiz kaldığı görülmüştür.

Türk toplumunun yapısal analizi ve nasıl yapılacağı sorusu bu noktada gündeme gelmiştir. Sosyal bilimcilere göre, Türk toplumundaki sosyal olaylar, geçmişin ürünüdür. Bu yüzden Orta Asya'daki Türk toplum yapısı, Selçuklu ve Osmanlı devlet yapısı, İslamiyet'in Türk bireyi üzerindeki etkisi anlaşılmeden Türk toplum yapısına ilişkin doğru analizler yapılamayacaktır. Bu bağlamda Türk toplum yapısını açıklamada Annales Okulu'nun tarihselci metodu öne çıkarılmıştır.

Türk toplum yapı analizinde tarihsel yaklaşımın kullanılması ne kadar gerekli ise yapısal fonksiyonalizmin, diyalektik materyalizmin analizlerde ortaya çıkaracağı eksiklikler bu çalışmanın konusu olmuştur. Çalışmada ilk olarak yapı ve toplumsal yapı kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra yapı analizlerinde Batılı ve Türk sosyologlarının önerileri sıralanmıştır.

1. Bir İnceleme Konusu Olarak Yapı

Yapı, sosyal bilimciler tarafından önemsenmiş ve tanımları üzerinde uzlaşma sağlanamamış bir kavramdır. Öneminden olsa gerek Herbert Spencer, Emile Durkheim, Talcott Parsons gibi birçok sosyal bilimci kavramı açıklamaya çalışmışlardır. Hatta sosyolojinin bu klasik teorisyenlerinin etkisiyle yapısalci teori ortaya konulmuştur.

Herbert Spencer sosyal yapıyı, biyolojik benzetmelerle açıklama yolunu seçmiştir. Spencer, toplumu bir organizmaya benzetmiş ve bireysel ve sosyal organizmaların gelişimleri bakımından benzerlikler gösterdiğinden söz etmiştir. O'na göre hem bireysel hem de sosyal organizmalar büyümüş ve gelişmişlerdir. Basit yapılar olarak başlayan toplum ve organizma, kendi büyümeleri sürecinde yapısal olarak daha karmaşık hale

gelmişlerdir. Spencer'a göre hem toplumun hem de organizmanın büyüklüğünde gelişme oldukça onların yapılarındaki karmaşıklık artmıştır. O'na göre hem toplum hem de organizmada yapısal ilerleyici bir farklılaşmaya işlevsel farklılaşma eşlik etmiştir. Her ikisinde bütünü parçaları karşılıklı birbirine bağlanmıştır. Birindeki herhangi bir değişme diğerini de etkilemiştir. Bütünü hayati sona erse bile parçalar bir müddet daha varlığını sürdürmüşlerdir (Kızılçelik, 2016: 160).

Radcliffe Brown, sosyal yapı unsurlarının, kişiler yani insanlar olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden O, sosyal yapı incelemelerinde zamanın belirli bir anında insanları birbirine bağlayan ve fiilen var olan münasebetler ağını ele almayı gerekli görmüştür. Brown'ın sosyal yapı incelemesinden kastettiği, yapısal formdur. Bu yapısal form, ilişkiler ağının formudur. Brown'a göre, kişiler arasındaki ilişkiler, bu ilişkiler ağının sadece bir parçasını oluşturmuştur. Brown, bu ilişkiler ağına zümrelerin, sınıfların farklılaşmalarından doğan ilişkileri dahil etmeyi gerekli görmüştür. O'na göre, bu ilişkiler ağı içerisinde tek tek ilişkiler, sosyal yapı analizinin konusunu oluşturmamışlardır. Brown, sosyal analizde sosyal yapının devamlılığının dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Bu devamlılık dinamiktir. O'na göre, sosyal yapıda yer alan kişilerin ve grupların ilişkileri zaman içinde değişebilmişlerdir (Korkmaz, 2006: 19).

Talcott Parsons, sosyal yapıyı, sosyal sistem olarak açıklamıştır. O, sosyal sistemin, ilişki normları ile birbirine bağlanmış tali zümrelerden, büyük sistem ve tali zümreler içindeki çeşitli rollerden, tali zümreler ve rolleri idare eden düzenleyici normlardan ve kültür değerlerinden oluştuğunu belirtmiştir. Parsons'a göre, bir sosyal sistem, 1) örnek muhafazası ve gerginlik iradesi, sistem üyelerinin şahsiyetlerinde kültür örneği yaşatacak sosyalleşme mekanizmasına sahip olma, 2) intibak, uyma, sistemin sosyal olan ve olmayan çevresine uyma, 3) gayeye ulaşma, her sistem işbirliğiyle elde edilecek bir veya daha fazla gayeye sahip olma, 3) bütünleşme, ünitelerini karşılıklı birbirine bağlama gibi dört fonksiyona sahip olmuştur (Korkmaz, 2006: 25).

Ferdinand de Saussure, Claude Levi-Strauss, Jean Piaget ve Roland Barthes gibi yapısalcılara göre, her şey yapılardan oluşmuştur. Yapı, bir dizge niteliği taşımıştır. Toplum, çeşitli düzeylerde bir yapılar bütünü kapsamıştır. Onlar, bu düzeyleri, (1) bireyleri çeşitli kanunlara göre düzenleyen aile dizgesi, (2) sosyal örgenlenim, (3) ekonomik katmanların farklılaşması şeklinde sıralamışlardır. Yapısalcılara göre, bu düzenleyici yapılar hem bütün yapıyı hem de kendi kendilerini düzenleyebilmişlerdir. Bunu, birbirleri arasındaki eş zamanlı tesirleri ortaya koyarak yapabilmişlerdir. Yapısalıcılardan Levi-Strauss her yapının belirli bağıntılar bütünü ve kendi oluşturucu üniteleri olan özgül unsurların bir birleşimi olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden, O'na göre, bir yapı ötekine indirgenememiş ve başka bir yapı aracılığıyla ortadan kaldırılamamıştır. Yapılar, diğer tüm unsurlarda değişmeler yaşanmadan, değişime uğramayan karşılıklı ilişkili unsurlardan oluşmuşlardır. Yapısalcılar, yapıyı ve görünen fenomenlerin altındaki derin yapıyı incelemek, yani derin yapıyı bulma çabasına girişmişlerdir. Yapılarla uğraşmanın önemli olduğunu belirten bu gruba göre, yapı, bir dizgenin öğeleri arasındaki bağlantıların sentaksı, bu öğelerin birbirleriyle etkileşiminin bütünlüğüdür. Yapı, kendisini köklü radikal bir şekilde dönüştürebilecek ya da ortadan kaldırabilecek hiçbir şey içermemiş, sabitliğini sürdürmüş ve kendisini değişime kapatmıştır. Yapısalcılar, yapı çözümlerinde artzamanlılığı değil eşzamanlılığı kullanmışlardır. Yani, onlara göre, sosyal hayat bir süreç olarak artzamanlı değil aksine aynı anda var olan dizgesel toplam olarak eşzamanlıdır. Bu yüzden Yapısalcılar yapı dışında kalan şeylere itibar etmemişlerdir. Örneğin, onlar, tarih sahasıyla tarihçilerin meşgul olması gerektiğini, tarih biliminin, tarihsel gelişmenin ilerleyişini, yapıyı açıklama yetersiz olduğunu belirtmişlerdir (Kızılçelik, 2007: 135).

Türk sosyolojisinde de yapının ele alınması Batı sosyolojisi eksenindedir. İbrahim Yasa, kültür ile sosyal yapı arasında bir ilişki kurmuş ve kültürü bireylerden ziyade toplumların değişkeni kabul etmiştir. O'na göre, sosyal yapı, toplumda düzeni, sosyal inşayı ve insanın fonksiyonunu yerine getirmiştir. Yapı, bunun ortaya çıkmasını sağlayan sosyal kurumlar, bu kurumların birbirleriyle münasebetlerinden meydana gelen değerlerin etkiledikleri bir bütündür (Korkmaz, 2006: 19).

Yapıya ilişkin açıklamalarda Parsons'tan etkilenen Kongar, sosyal yapının oluşumunda en önemli belirleyici olarak toplumu görmüştür. O'na göre, bir toplum ilk olarak, o toplumda yaşayan kişilerin niteliklerini belirleyerek yapıyı etkilemiştir. Çünkü, yapı, bütünüyle kişilerden soyutlanamamıştır. İkinci olarak bir toplum, sahip olduğu üretim biçimleri ve mülkiyet ilişkileri aracılığıyla yapıları belirlemiştir. Üçüncü olarak bir toplumun sahip olduğu teknolojik düzey yapıyı etkilemiştir. Kongar, bu noktada sadece üretimde kullanılan araçları göz önünde bulundurmamış, yönetim ve haberleşmede kullanılan teknolojiyi de bu kapsama almıştır. Kongar, sosyal yapının dördüncü belirleyicisi olarak, yasal düzenlemeleri, beşinci belirleyici olarak, siyasal düzeni, altıncı belirleyici olarak, demografik ve ekolojik koşulları öne çıkarmıştır. O'na göre, bir toplumdaki nüfus miktarı ve yoğunluğu, yaş cinsiyet dağılımı sosyal yapının belirlenmesinde etkili olmuştur (Kongar, 2000: 288).

Kısaca ifade etmek gerekirse sosyal yapı, birçok yan unsurdan meydana gelmekte, dolayısıyla önemli bir fonksiyonu ifa etmektedir. Sosyal yapıda fonksiyonun yerine getirilmemesi ya da herhangi bir tali unsurdaki işlevsizlik tüm yapının zarar görmesine neden olmakta ve toplumun işleyişinde birtakım sorunlara yol açmaktadır.

2. Sosyal Yapıyı İnceleme Şekilleri

Farklı unsurların ortaya çıkardığı, toplumda bir görevi olan, işlevin aksamaması durumunda sosyal alanın olumsuz etkilenmesine yol açan yapının nasıl incelenmesi gerektiğine ilişkin tartışmalar hem Batı hem de Türk sosyolojisinde süregelmiştir. Auguste Comte'un da Durkheim'in de Karl Marx'ın da Max Weber'in de çabası toplumsal yapıyı açıklamaya yöneliktir.

Sosyal yaşamın giderek karmaşıklaşması ve oluşan köklü değişimler, birçok toplumsal problemin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Zamanla toplumlar çeşitli dönüşümlere uğramış ve bu değişimlerle birlikte yapı ve işlevlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu süreçle beraber sosyal problemler de tür ve nitelik açısından farklılık göstermiştir. Ancak değişmeyen tek şey, sosyolojinin sosyal problemlere olan ilgisidir. Günümüz sosyologları için önemli bir araştırma alanı da toplumsal sorunlardır (Tulum, 2023: 165).

Toplumsal sorunlar, toplumun geniş bir kesimi tarafından tartışılan, büyük bir kısmı tarafından olumsuz şekilde değerlendirilen ve çözülmesi gereken durumlardır. Bu sorunlar, toplumun değerlerine, normlarına veya çıkarlarına aykırı bir şekilde algılandığında ortaya çıkar. Genellikle ekonomik, politik, kültürel ve sosyal boyutları olan toplumsal sorunlar, toplumsal yapıyı, bireylerin yaşamlarını ve toplumun genelini olumsuz yönde etkiler (Korkmaz ve Bayezit, 2024: 2).

Sosyolojinin kurucu isimleri toplumsal sorunları farklı şekillerde ele almışlardır. Comte, toplumun doğa kanunlarındaki gibi kanunları, sosyolojinin görevinin bu kanunları bulmak olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, Comte, sosyoloji için pozitif bakış açısını benimsemiştir. O, sosyolojinin sosyal yapıdaki sorunları incelemede fizik ya da kimyanın fiziksel dünyanın incelemesinde kullandığı kesin yöntemleri kullanması gerektiğini inanmıştır. Emile Durkheim, toplumu, kendine özgü gerçeklik şeklinde tanımlamıştır. Bu yüzden O'na göre, toplum, bireyin eylemlerinin ya da psikolojik bilinçlerinin toplamı değildir. Durkheim, toplumsal olguları şey gibi ele almış ve dışallıkları nedeniyle salt

akılla değil gözlemlerle kavranabileceklerine inanmıştır. Karl Marx, sosyal yapıdaki sorunları ekonomi gibi bir tek neden üzerinden açıklama yoluna gitmiştir. Max Weber, sosyal fenomenlerin açıklanmasında pozitivist yöntemin yeterli olmadığını savunmuş, toplum üzerinde kontrol sağlamaya imkân sağlayan sosyoloji disiplinine, sosyal fenomenleri inceleme ve topluma düzen verme görevi vermiştir (Öztürk, 2014: 92).

Comte ve Durkheim'in pozitivist, Marx'ın diyalektik materyalist, Weber'in yorumlayıcı yapı analizlerine Marc Bloch ve Lucien Febvre gibi teorisyenler Tarihselci yaklaşımla yeni bir öneri sunmuşlardır. Annales (Tarihselci) Okulunun bu ve diğer temsilcilerinin tamamen Marks, Weber, Durkheim karşıtı oldukları yanlış bir ifadedir. Hatta klasik sosyologların bu grup üzerinde etkisi oldukça fazladır. Bu ekolün temsilcileri, sosyal yapı incelemelerinde tarihi merkeze almışlardır. Tarihselci okul temsilcileri, geleneksel tarih anlatısı yerine sorunu merkeze yerleştiren bir anlayış savunmuşlardır. Grup üyeleri, toplumsal tarih incelemelerinde siyasetten ziyade bireyi öne çıkarmışlar ve nihayetinde tarihsel olayların açıklanmasında disiplinler arası iş birliğini gerekli görmüşlerdir. Annales Okulu, tarihi bütün toplumsal olgular çerçevesinde incelemeyi hedeflemişlerdir. Bu grup, pozitivistliğe karşı çıkmış, mutlak gerçeklik ve doğruluğu eleştirmişlerdir. Annales Okulu temsilcilerine göre, resmi kaynaklar birer ideoloji penceresidirler ve bu ideolojiler, devlet eliyle yapılmışlardır (Yeğen, 2016: 26).

Türk sosyolojisinin kuruluş aşamasında da Durkheimci yapı analizlerinin kullanılması hedeflenmiştir. Bu etkiyle, Ziya Gökalp, Durkheim'in sosyolojist görüşleri ekseninde kurduğu sosyoloji kürsüsünde, bu ekolün fikirlerini Türk toplumuna açıklamaya çalışmış ve Türk toplumunun yapısındaki sorunları sosyolojinin ilkeleri çerçevesinde ifade etmeye çalışmıştır (Kaçmazoğlu, 2013: 4). Bu çerçevede aşiretler üzerine bir çalışma yapmıştır. Ziya Gökalp'in çağdaşı Prens Sabahattin, Durkheim'a karşı Le Play sosyolojisinden etkilenmiş ve bu anlayışın sayıltılarıyla yapısal sorunlarımızı açıklamaya çalışmıştır. Le Play'in Avrupa işçileri üzerine yapmış olduğu araştırmalar Prens Sabahattin'de karşılık bulmamıştır (Dursun, 2019:19).

Ziya Gökalp'in yapısal analizlerinde sosyolojizmden, Prens Sabahattin'in Science Social Okulu'ndan ve birçok Türk sosyoloğunun Amerikan yapısal fonksiyonalizmden etkilenmesine rağmen Doğan Ergun ve Orhan Türkdoğan yapı analizlerinde tarihi önemsemişlerdir. Ergun, Türk sosyolojisinde sosyal yapı analizlerinde tarihsel bir bakış açısını savunmuş, bu konuda Marksist ve Yapısal Fonksiyonalist yaklaşımların yanı sıra Amerika merkezli nicel sosyolojik araştırmalara eleştiriler getirmiştir. Ergun'a göre, bu tür nicel verilere odaklanan araştırmalar, toplumda ortaya çıkan sorunları çözme amacını gütmeyen sosyokültürel yapıyı dar bir çerçevede incelemiş olsa da belirli zaman ve mekân koşullarının betimlenmesinde önemli katkılar sunmuştur. Ergun, yapı araştırmalarının yalnızca teorik yaklaşımlardan değil, aynı zamanda nicel ve nitel yöntemlerin birlikte ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Temel araştırmalar, "bilmek için bilmek" amacı taşıırken, uygulamalı araştırmalar kurumların ihtiyaçlarına yönelik sorun çözme odaklıdır. Ergun, özellikle 1990'lardan itibaren devlet destekli uygulamalı araştırmalarda, DPT, TRT ve GAP gibi kurumların ülkenin toplumsal yapısına dair kapsamlı veriler elde ettiğini ve nicel yöntemleri kullanarak önemli sosyokültürel bilgiler sağladığını ifade etmiştir. Bu araştırmalar, herhangi bir sosyal birime ilişkin bir problemi çözmeyi amaç edinmeksizin yapılmışlardır (Ergun, 2006: 35).

Sosyolojinin bilim vasfını kazanmasında ampirik çalışmaların önemi göz ardı edilmemelidir (Bayezit, 2023: 7). Ergun, Türk sosyolojisinde yapı incelemelerinde, sosyal bilimciler nitel ve nicel araştırma yöntemleri eşzamanlı kullanırken nicel yöntemleri daha fazla kullanmışlar ve nitel yöntemlerle teori kurmayı ya da eleştirmeyi ihmal etmişlerdir. Bu noktada Türk sosyolojisindeki sosyal yapı incelemelerine yönelik eleştirilerini sıralamıştır. Ergun, sosyal yapı sorunlarının bir doğa olayı gibi ele alınmaması gerektiğini,

sosyolojinin konuları bakımından pozitif bilimlerden ayrı olduğunu ve sosyolojinin bir doğa bilimi gibi ele alınmasının sosyolojiyi yozlaştıracağını belirtmiştir. O'na göre, sosyal yapı incelemelerinde salt nicel yöntemlerin kullanılması, sosyolojiyi gazeteciliğin görevlerinden olan tasvirciliğe indirgemıştır. Bu durumda, sosyal yapının tarihsellik boyutu göz ardı edilmiştir. Ergun'a göre, sadece deney ve gözlemlerle bilgi üretilememiştir. Sosyal gerçek, tarihsel gerçeğe dayanmıştır. Tarih olaylarının tekrarı mümkün olmadığından sosyolojinin deneyselliği de mümkün olmamıştır (Ergun, 2006: 37).

Ergun, Türk sosyolojisinde yapıya ilişkin araştırmalarda, sosyologların nicel ve nitel araştırma yöntemlerini birlikte kullanmalarına karşın nicel araştırma yöntemlerini daha fazla kullanmalarından ve nitel araştırma yönteminden hareketle kuram kurmaya ya da eleştirmeye yönelik çalışmaların yetersiz olmasından yakınmıştır. Bu noktada Türk sosyolojisindeki sosyal yapı incelemelerine yönelik eleştirilerini sıralamıştır. Ergun, sosyal yapı sorunlarının bir doğa olayı gibi ele alınmaması gerektiğini, sosyolojinin konuları bakımından pozitif bilimlerden ayrı olduğunu ve sosyolojinin bir doğa bilimi gibi ele alınmasının sosyolojiyi yozlaştıracağını belirtmiştir. O'na göre, sosyal yapı incelemelerinde salt nicel yöntemlerin kullanılması, sosyolojiyi gazeteciliğin görevlerinden olan tasvirciliğe indirgemıştır. Bu durumda, sosyal yapının tarihsellik boyutu göz ardı edilmiştir. Ergun'a göre, sadece deney ve gözlemlerle bilgi üretilememiştir. Sosyal gerçek, tarihsel gerçeğe dayanmıştır. Tarih olaylarının tekrarı mümkün olmadığından sosyolojinin deneyselliği de mümkün olmamıştır (Ergun, 2006: 37).

Ergun'a benzer şekilde Türkdoğan'da toplumsal yapı analizlerinde tarihin önemini vurgulamıştır. Aslında Türkdoğan'ın görüşleri üzerinde yapısal fonksiyonalistlerin, Ziya Gökalp'in temsil ettiği sosyolojizmin etkisi oldukça fazladır. Ancak Türkdoğan, yaptığı alan araştırmalarında Türk toplum yapısının Batı toplumlarından farklı olduğunu tespit etmiş, Türk toplumunda Selçuklu Devleti'nde başlayan Osmanlı Devleti'yle devam eden ikili bir (yöneten-yönetilen) yarılmanın olduğunu görmüş ve yapısal analizlerini bu ikilik üzerine kurmaya çalışmıştır. Türkdoğan'ı tarihselci okula yönelten, Türk toplum yapısı üzerinde etkili olan tarihselliktir. Bu yüzden O'nun yönteminde iki nokta ön plana çıkmaktadır. Birincisi, toplumsal tarih bakış açısına dayalı bilimsel bir yaklaşımla konuların incelenmelidir. İkincisi, görüşme ve katılımcı gözlem teknikleri vasıtasıyla incelenen alandaki bölge insanların tarihi geçmişleri, eylem şekilleri, kültür yapıları ve gelecek tasavvurları günümüzdeki olaylarla yorumlanmalıdır (Türkdoğan, 2008: 7).

Devlet, siyasi otorite olarak ele alındığında, bir egemenlik türü olarak tanımlanır. Siyasi bir yapıya sahip olması, devleti işlevsel kılmaktadır (Bayezit ve Tan, 2023: 110). Türkdoğan, Türk toplumunun sosyal yapısındaki yoksulluk, terör, Alevi-Sünni, mafyalaşma gibi sorunların kaynağını Osmanlı Devleti hatta Büyük Selçuklu Devleti'nin yönetim sisteminde aramıştır. O'na göre, özellikle Osmanlı Devleti'ndeki ikili toplum yapısında, reaya (halk veya sürü) hem merkezi yönetimin hem de kavm-i necip (soylu topluluk) olarak Arap halkının vergisinin ödemeye mahkûm edilmiş, kırsal alanlarda yaşamış, toprağı ekip biçmekle mükellef kılınmış, yüzyıllarca yıl kendi kaderine terk edilmiş, eğitim ve kalkınma nimetlerinden mahrum bırakılmıştır. Gün gelmiş Yemen'de Fizan'da, Kuzey Afrika'da dış güçlere karşı savaşmış, gün gelmiş karnını doyurmak için ceviz kabuğunu öğütürerek yemek durumunda kalmıştır. Buna karşılık Osmanlı bürokrasisi (yönetim ve askeriye) devşirme kökenlilere verilmiştir. Osmanlı bürokrasisinin militarist kadro ve dönme soylulara terk edilmesi reayanın zamanla horlanması, dışlanmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin halkçı, milliyetçi söylemlerine rağmen halkın ihmal edilmesi bu dönemde de devam etmiştir. Buna karşın Cumhuriyetle beraber hızlı bir sanayileşme süreci de başlamış, süreç sonraki yıllarda İstanbul benzeri büyükşehirleri sanayi kentleri konumuna taşımıştır. Yeni sanayi kentlerinin çekici özellikleri iç göç sürecini başlatırken, sanayi kuruluşlarının işgücü ihtiyacını ise 1950 sonrası tarımda makineleşmeyle birlikte

kırsal alanda artık atıl güçlerine (maraba, karakullukçu, gündelikçi v.b.) ihtiyaç duyulmayan halk karşılamıştır. Yeni işçi kitlesi barınma ihtiyaçları için büyük şehirlerin çeperlerinde hazine arazilerine, başıboş alanlara gecekondü bölgeleri kurmuşlardır (Türkdoğan, 2006: 38).

Türkdoğan, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1980 sonrası baş gösteren terör sorununu da tarihselci yaklaşımla ele almıştır. O'na göre, bu sorun, sadece bölgeye yatırım yapılmaması, kaynakların eşit dağıtılmamasıyla ilgili salt ekonomi kaynaklı değildir. Yani bölgeye yatırımların yapılması, bölge halkının refah uygulamalarından faydalandırılmaları bu sorunu çözmede yeterli olmamıştır. Bölgede uzun süre varlığını sürdüren aşiret topluluk yapısının, kültürel asimilasyon politikalarının, mülkiyet ilişkilerinin, eğitimsizliğin bu sorunun ortaya çıkışında önemli rol oynadığı görülmüştür. Türkiye'deki en önemli yapısal sorunlardan biri olan terör sorununu birçok nedeni vardır. Kısacası Türkiye'nin terör sorununun birçok nedene bağlı olarak ortaya çıktığı, tarihsel kökenlerinin olduğu, mevcut yapıdan beslendiği ortadadır. Dolayısıyla salt demografik veriler, istatistikler sorunu açıklamada yetersizdir. Sorunun analizi için bu veriler üzerinden daha kapsamlı sosyolojik çıkarımlar yapmak gereklidir (Taşlı, 2024: 133). Zira sosyal olaylar ve olgular sürekli, bütüncül ve birbiriyle bağlantılı bir şekilde ele alınmalı, disiplinler arası iş birliği çerçevesinde analiz edilmelidir (Taşlı, 2022: 35).

Türkdoğan, sosyal yapı sorunlarının incelenmesinde tarihselci yaklaşımın yanı sıra nedenli bakış açılarının terk edilmesini gerekli görmüştür. O, sosyal yapının karmaşık bir yapıya sahip olması nedeniyle tek nedenli modelin günümüz sosyal bilimlerinde sosyal yapıyı açıklama ve değerlendirme yönünden yeterli olmayacağını savunmuştur (Türkdoğan, 2012: 190).

Sonuç

Sosyoloji bir bilim olarak ortaya çıkışı itibarıyla ve bilim olma iddiasıyla pozitif bilimin yöntemi olan deneysel yöntemi kullanmıştır. Sosyal gerçekliği, doğal gerçeklik gibi ele almıştır. Süreç içerisinde özellikle yorumsamacı yaklaşım sosyolojinin konusunun sosyal gerçeklik olduğunu, sosyal olayın tekrarının mümkün olmadığını bu yüzden ampirizmi, deneyi kullanamayacağını belirtmiştir. Sosyal bilimcinin ise, değer yargılarından arınamayacağını dile getirmiştir. Sosyal gerçekliği anlamının yolu olarak da gözlemi, deneyi değil anlamayı, yorumlamayı görmüştür.

Sosyolojinin konusu olan sosyal yapıyı analiz etmek için özellikle 1950 sonrasında Amerikan sosyolojisinin etkisiyle nicel yöntemler öne çıkmıştır. Bu durum, Amerikan toplumu için uygundur. Asıl sorun, Amerikan sosyolojisinin etkisiyle ülkemizdeki sosyologların da sosyal yapı analizlerinde nicel verilere başvurmalarıdır. Türk toplumsal yapısının tarihselliği, kültürel yapısı, biricikliği göz ardı edilerek Türk kırsal alanı Batılı Orta çağ toplum yapısı feodalite formuna yerleştirilmeye çalışılmıştır. Kentlerimiz Batı'nın sanayi kentleri gibi tahlil edilmiştir. Sorunlarımızın kaynakları da çözüm önerileri de Batılı formlarda aranmıştır. Bunun sonucunda Türk toplumu ile ilgili analizlerde ciddi sorunlar yaşanmıştır.

Sonuç olarak sosyal yapı hem karmaşık hem de fonksiyonel bir nitelik arz etmekte, birçok unsurdan meydana gelmektedir. Yine sosyal yapı değer yönelimli olduğundan kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Bu yüzden anlaşılması oldukça zordur. Dolayısıyla sosyal yapıyı tek bir etkenle açıklamanın mümkün olmadığı görülmüştür. Son tahlilde sosyal yapının bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi; tarihsel yönünün, günümüz ile bütünsel olarak ele alınması gerektiği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Bayezit, G. ve Tan, M. (2023), "Devlet: Siyaset Sosyolojisi Ekseninde Kuramsal Bir Değerlendirme", Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2), ss. 105-132. <https://doi.org/10.61524/fuuiibdergi.1352140>.
- Bayezit, G. (2023), "Aydınlanmanın Toplumsal Düşünceye Etkisi: Cemaat ve Cemiyet Ekseninde Sosyolojik Bir Tartışma", Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), ss. 05-25, 10.20493/birtop.1376310.
- Dursun, C. (2019), "Sosyolojinin Türkiyede Şekillenışı: Kuruluş Yılları", Bilim Armonisi, Cilt: 2 . Sayı: 1, (19-24), ss:19-24.
- Ergun, D. (2006), Yöntemi Bulmak, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013), "Ziya Gökalp v e Prens Sabahattin". Ç . Özdemir (Der.). Türk Sosyologları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Türkiye.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2016). "Doğan Ergun'un Sosyolojik Görüşleri", Sosyoloji Konferansları (53), ss. 29-62. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.97771>
- Kızılçelik, S. (2007), Batı Sosyolojisini Yeniden Düşünmek Burjuva Sosyolojisi Cilt 2, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kızılçelik, S. (2016), Sosyoloji Tarihi 3 Saint-Simon, Comte, Spencer, Le Play ve Tocqueville'in Sosyal Teorileri, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kongar, E. (2000), Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, 8. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, A. (2006), Değişme ve Farklılaşma, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Korkmaz, A. ve Bayezit G. (2024), Divan: Toplumsal Sorunların Çözümüne Farklı Bir Yaklaşım, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Öztürk, E. (2014), "Sosyolojide Statükocu Bir Yöntem Olarak Hermeneutik: Hans-Georg Gadamer'in Fikirleri Işığında Bir Değerlendirme", Sosyologca, sayı:8, Yıl:2014, ss:91-113.
- Taşlı, H. (2024), Türk Sosyolojisinde Üç Farklı Çizgi Nurettin Topçu, Orhan Türkdoğan, Emre Kongar, Çizgi Yayınevi, Konya.
- Taşlı, H. (2022), "Nurettin Topçu'nun Anadolucu Türk Tarih Anlayışı Karşısında Orhan Türkdoğan'ın Asyatik Türk Tarih Anlayışı", Muhakeme Dergisi, 5(1), ss. 34-40.
- Tulum, A. B. (2023), "Sosyal Problemlerin Tahlilinde Göz Önünde Bulundurulması Gereken Hususlar", Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks (Türklerin Dünyası Dergisi), 15(2), 165-180, 10.46291/ZfWT/150212.
- Türkdoğan, O. (2006), İstanbul Gecekondu Kimliği, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2012), Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi ve Sorunları, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2008), "Osmanlı'ya 'Tarihselci' Bakış Açısı", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (iç.), Sayı:174, Mayıs-Haziran 2008, s. 7-26.
- Yeğen, C. (2016), "Annales Okulu, Marc Bloch Ve "Tarih Savunusu: Veya Tarihçilik Mesleği" Yapıtı Üzerinden Bloch'un Tarih Anlayışı", Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR), Cilt:1, Sayı:1, ss. 25-39.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Kurumlar, sosyal ilişkiler gibi birçok unsuru bünyesinde barındıran toplumsal yapı, içerisinde sosyal olayların meydana geldiği alandır. Yapıyı, coğrafya, demografik unsurlar etkilemiştir. Bu öneminden olsa gerek toplumsala ilişkin açıklama yapmaya çalışan her sosyal bilimci yapıyı açıklamaya çalışmıştır.

Spencer'in, sosyal yapının biyoloji temelli açıklamalarına Durkheim destek vermiş, bireyin toplumsal yapı içerisinde doğduğunu ve bu yapı içerisinde sosyalleşerek bir toplumsal varlık haline geldiğini belirtmiştir. Marx'a göre, toplum altyapı ve üst yapıdan oluşmuştur. Altyapı, üretim güçlerini, ilişkilerini, işçi, işveren çalışma koşullarını içerirken, üstyapı, kültürü, kurumları, doğrudan üretimle bağlantılı olmayan ilişkileri bünyesinde barındırmıştır. Marx'a göre, üstyapı altı yapıyı, altyapı üst yapıyı etkilemiştir fakat altyapı daha baskın olmuştur. Batılı teorisyenlere benzer şekilde Türk sosyologları da yapı üzerinde durmuş ve yapının nasıl analiz edilmesi gerektiği üzerine düşünmüşlerdir. Bunu yaparken Batılı metotları kullanmışlardır. Ancak Türk sosyolojisi

içerisinde diyalektik materyalist yöntemi benimseyen Doğan Ergun ve pozitivist yöntemi benimseyen Orhan Türkdoğan Türk toplumunun yapısal analizlerinde Batı sosyolojisinin yapısal işlevselci, tarihsel materyalist veya başka bir bakış açısının yeterli olmadığını düşünmüşlerdir. Ergun ve Türkdoğan, Türk toplum yapısını açıklarken toplumsal olayların tarihsel yönüne vurgu yapmışlardır.

Ergun ve Türkdoğan, Türk toplum yapısını analiz ederken sadece tarihselci yöntemi kullanma çabasında olmamışlardır. Her iki düşünür de ilk olarak sosyal bilimlere doğa bilimlerinden ayırmışlar, sosyal bilimlerde nicel araştırma yöntemlerin yanı sıra nitel araştırma yöntemlerinin hatta her ikisinin birlikte kullanılmasını gerekli görmüşlerdir.

Ergun, öncelikli olarak sosyoloji felsefe ilişkisi üzerinde durmuş, sosyolojinin tarihle bağlantısını vurgulamıştır. O, sosyal yapıdaki sorunların bir doğa olayı gibi ele alınamayacağını, bu yüzden sosyal bilimlerdeki salt nicel araştırmaların olayları betimleyeceğini, oysa sosyal olayların görüntüden ziyade bir anlama sahip olduğunu düşünmüştür. Ergun, sosyal olayları sadece tasvir eden, anlamlandıramayan araştırmaların toplumsal problemleri çözemeyeceği kanısında olmuştur. Ergun'a göre, toplumsal olguların meydana geldiği alan, tarihtir. Toplumlar tarihle açıklanmıştır. Her toplumun tarihi bir diğerinden farklıdır. İnsan toplumcu olduğu kadar tarihsel bir varlıktır. Birey, içerisinde bulunduğu tarihin bir özetidir. Tarihsel olayların tekrarı mümkün olmadığından sosyal bilimlerde doğa bilimlerindeki gibi deneysel yöntem kullanılmamıştır.

Ziya Gökalp çizgisine yakın olan Türkdoğan, bir toplumun geliştirmiş olduğu araştırma modelinin olduğu gibi başka bir topluma uygulanamayacağını, bir toplumun modelinin o toplumun kültür ve değerler sistemiyle üretildiğini ve diğer toplumlarda yanlış sonuçlar ortaya çıkarabileceğini düşünmüştür. Türkdoğan da Ergun'a benzer şekilde sosyal bilim doğa bilim ayrımı yapmış dolayısıyla ikisinin yöntemlerinin farklı olması gerektiğini belirtmiştir. Türkdoğan, sosyal yapının karmaşık, toplumsal olayların temelinde birden fazla etkenin olduğunu ve tek nedenli modellerle açıklanamayacağını düşünmüştür. Bütüncül bir anlayış benimsemiştir. O'na göre, Türk sosyologları, sosyal yapı kavramını yeterince önemsemedikleri için sosyal yapıda görülen yolsuzlukları, ekonomik bunalımları, intiharları, şiddet ve terörizmi, etnik bölünmeleri gerçekçi açıklayamamışlardır. bu yüzden Türkdoğan, ilk olarak sosyal yapı kavramını açıklamaya çalışmış daha sonra olayları yorumlamıştır. Olayları yorumlarken Ergun'a benzer şekilde toplumsal olayların tarihselliğini göz ardı etmemiştir. Örneğin Türkdoğan, Osmanlı Devleti'nin ikili yönetim sistemini, bu sistemde devşirmelerin etkin olmasını, Türklerin yönetimden dışlanmasını, Türklerin yoksullaşmasına karşılık gayri müslimlerin zenginleşmesini günümüz toplumsal yapısındaki birçok sorunun kaynağı olarak görmüştür.

Sonuç itibarıyla Türk sosyolojisinde birçok sosyal bilimci toplumsal yapıyı Batılı kalıplar üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bunlar Türk toplumunun biricik ve Batılı toplumlarla benzeşmeyen tarihini göz ardı etmişlerdir. Ergun ve Türkdoğan bu noktaya itiraz etmişlerdir. Her ikisinin yapı analizlerinde farklı metotlar kullandığı doğrudur. Ancak her ikisinin yapı analizlerinde tarihi gerekli görmeleri benzeşen en önemli yönleridir.

Çalışmada yapı kavramı, Batılı ve Türk sosyal bilimcilerin tanımlamaları çerçevesinde açıklandıktan sonra sosyal yapının nasıl incelenmesi gerektiğini ilişkin görüşler ortaya koyulmuştur. Son olarak Ergun ve Türkdoğan'ın diğer görüşlerinden ziyade toplumsal yapı analizlerinde tarihselci yaklaşımın neden gerekli olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Çalışma, literatür taramasına dayanan bir nitel araştırmadır.

EXTENDED ABSTRACT

The social structure, which includes many elements such as institutions, social relations, is the area in which social events occur. The structure, geography, demographic factors have affected. Every social scientist who tries to explain this importance to society has tried to explain the structure.

Spencer supported the biology-based explanations of the social structure by Durkheim, stating that the individual was born within the social structure and became a social entity by socializing within this structure. According to Marx, society consists of infrastructure and superstructure. While the infrastructure includes the forces of production, its relations, the working conditions of the worker, the employer, the superstructure, culture, institutions, relations not directly related to production. According to Marx, superstructure has affected six structures, infrastructure has affected the superstructure, but infrastructure has been more dominant. Similar to Western theorists, Turkish sociologists focused on the structure and thought about how the structure

should be analyzed. In doing so, they used Western methods. However, in Turkish sociology Doğan Ergun who adopts the dialectical materialist method and Orhan Türkdoğan who adopts the positivist method, thought that the structural functionalist, historical materialist or other point of view of Western sociology is not enough in the structural analysis of Turkish society. Ergun and Türkdoğan emphasized the historical aspect of social events while explaining the structure of Turkish society.

Ergun and Türkdoğan did not attempt to use only the historical method when analyzing the structure of Turkish society. Both sociologists first separated social sciences from natural sciences, requiring the use of quantitative research methods as well as qualitative research methods, and even both.

Ergun focused primarily on the sociology philosophy relationship and emphasized the connection of sociology with history. He thought that problems in the social structure cannot be treated like a natural phenomenon, so that purely quantitative research in the social sciences would describe events, whereas social events had a meaning rather than an image. Ergun has been of the opinion that only research that depicts social events and cannot make sense of them cannot solve social problems. According to Ergun, the field in which social phenomena occur is history. Societies are explained by history. The history of each society is different from the other. Man is as historical an entity as he is a socialist. The individual is a summary of the history he is in. Since the repetition of historical events is not possible, no experimental method was used in social sciences, such as in natural sciences.

Türkdoğan, who is close to the Ziya Gökalp line, said that the research model developed by a society cannot be applied to another society as it is, he thought that the model of a society was produced by the culture and values system of that society and could produce false results in other societies. Türkdoğan, similarly to Ergun, made a distinction between social science and natural science, and therefore stated that the methods of the two should be different. Türkdoğan thought that social structure has more than one factor at the root of complex social events and cannot be explained by single-cause models. It has adopted a holistic understanding. According to him, Turkish sociologists have not been able to explain the corruption, economic crises, suicides, violence and terrorism seen in the social structure realistically because they do not care enough about the concept of social structure. For this reason, Türkdoğan first tried to explain the concept of social structure and later interpreted the events. In interpreting the events, he did not disregard the historicity of social events, similar to Ergun. For example, Türkdoğan sees the dual system of governance of the Ottoman State, the effectiveness of the overthrow in this system, the exclusion of Turks from administration, the enrichment of non-Muslims as the source of many problems in today's social structure.

As a result, many social scientists in Turkish sociology have tried to explain the social structure through Western patterns. They ignored the unique and unparalleled history of Turkish society with Western societies. Ergun and Türkdoğan have objected to this point. It is true that both use different methods in structure analysis. However, the fact that both see history as necessary in the structure analysis is the most important aspects of the analogy.

In the study, after the concept of structure was explained within the framework of the definitions of Western and Turkish social scientists, the views on how the social structure should be examined were presented. Finally, rather than the other views of Ergun and Türkdoğan, the issue of why the historical approach is necessary in social structure analysis has been emphasized. The study is a qualitative study based on a literature review.